

Самур

№ 1 (213) 2009-йисан 29-ЯНВАРЬ

1992-йисан январдилаь акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

20-ЯНВАРДИН ЮГЪ КЪЕЙД АВУНА

1990-йисан 20 январдиз Советрин къушунри Азербайжандин агъалийрин къилел чехи мусибат гъанай. А юкъуз чи ватангълийрикай 130-далай гзаф ксар азадвал патал чугур женгера шегъид хъанай. 700-далай гзаф инсанрал исятдани яру аскерри гайи гуьллейрин хирер алама.

Алай йисан 20-январдиз чехи мусибатдин 19 йис тамам хъана. А юкъуз Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева, гъукуматдин къуллугърал алай ксари, агъзурралди инсанри шегъидрин суарал цуьквер туна, азадвилдин рекъе чан гайи ксар рикел хкана.

РЕФЕРЕНДУМ КЪИЛЕ ТУХУДА

Азербайжандин Конституциядик алаваяр ва дегишвилер кутун патал алай йисан 18-мартдиз референдум кыле тухуда. Исятда герек тир вири жуьредин гъазурвилер аквазва. Сифте къил кутур ксарин группяр агитациядин группяр хъиз учотдиз къачун патал абуру 1-февралдалди 60 сечкийрин округдай 40 агъзур сечкичидин къулар кIватIна, МСК-диз вугана кIан я. Алай вахтунда телевидениеди ва прессади референдум патал ара датIана агитация тухузва.

ГЪУКУМАТДИН ПРОГРАММА КАРДИК КУТАДА

Азербайжандин регионар вилик тухун патал кардик кутазава кIанзавай цийи программа гъазур я. И программада фикирдиз къачунвай тедебирар къилиз акъудун патал 18 миллиард манат пулунин такъатар герекзава.

Гъукуматдиз нафтIадин тушир секторар вилик тухун патал регионрин мумкинвилерикай гегъеншдиз менфят къачуз кIанзава. И ниятдалди алай йисуз регионриз 2 миллиард манатдив агакъна пулар серфда.

АГЪАЛИЯР СΙΑГЪДИЗ КЪАЧУЗ КIАНЗАВА

Алай йисан 13-апрелдилаь 22-апрелдалди Азербайжандин агъалияр сиягъдиз къачуда. Виликдай йисарилаь тафаватлу яз гила гъар са ватандашдиз 21 ваь, 35 суал гуда. И суалар Садхъанвай Миллетрин Тешкилатдин ТIалабунрив къадайвал гъазурнава.

Агъалияр сиягъдиз къачун патал 19 агъзур касди кIвалахда. Гъар кIвалахдарди 450 касдивай суалриз жавабар къачуда. Эхиримжи гилера Азербайжанда агъалияр 1996-йисуз сиягъдиз къачунай.

МАДАРАТДИН ЗОНАЯР АРАДАЛ ГЪИДА

Мукъвал вахтара дуньядин маса уьлквейра хъиз, Азербайжандани мадаратдин рекъий хуси зонаяр кардик акатда. Алай вахтунда республикадин къил акъуддай ксари мадаратдин хуси зонаяр арадал гъанвай уьлквейрин тежриба мукъувай чирзава. Ихътин зонайри уьлкведин мадарат вилик тухуниз куьмек гузва. Исятда дуньядин 120 уьлкведа 3000-дав агакъна ихътин зонаяр ава.

РИКI ШАДАРДАЙ КРАР

ОФТАЛЬМОЛОГИЯДИН КОМПЛЕКС ПАТАЛ

Алай йисуз Бакуда цийи офтальмологиядин комплекс кардик кутада. Академик Зерифа Алиевадин тIварунихъ галаь Азербайжандин Илимдин Ахтармишунрин Вилерин Начагъвилерин Институтдиз Америкадай, Япониядай ва Алманиядай цийи аваданлухар гъанва. Идалай гъейри жегъил духтурар и рекъий чпин чирвилер артухарун патал Урусатдиз, Ирандиз, Туьркиядиз, Гъиндистандиз ва Германиядиз ракъурнава. Комплексдин умуми майдан 44 агъзур квадратметр я.

Камил МУРАДОВ.

АГЪАЛИЙРИН ТIАЛАБУН КЪИЛИЗ АКЪУДЗАВА

Бакудин "Бинакъади райондин 8-км поселокдин агъалияр хъвадай целди таъминарун хъсанарун" проект туькIурнавай ксариз Грециядин чи уьлкведа авай посольстводивай куьмек кIан хъана. Посольстводи и проект къилиз акъудун патал талукъ тешкилатдив 8 агъзур евро вугана. Проектди 100 хизан ара датIана хъвадай целди таъминардай мумкинвал гуда.

Агъмед МУСАЕВ.

ЖЕГЪИЛРИН КЪАЙГЪУДИК КВА

Вичин агъалийрин къадардал гъалтайла Дагъустан Республика Кеферпатан Къафкъазда виридалайни чехиди я. Ина гъар йисуз агъалийрин къадар юкъван гъисабдалди 25 агъзур касдилаь гзаф артух жезва. Вири агъалийрин 30 процент жегъилрал гъалтзава. РФ-дин юкъван делил лагъайтIа, 16 процентдиз барабар я. Гъа и крар фикирда къуналди, РД-дин Президентди жегъилриз талукъ яз тайин мурадрикъ элкъ-

урнавай сиясат тухуниз датIана фикир гузва, герек тир серенжемарни къабулзава. ИкI, Дагъустанда жегъилрин крарин рекъий министерство тешкилнава. Жегъилриз талукъ программа къилиз акъудун патал къанун къабулнава. И къанун къилиз акъудун патал 14 миллион манат пул чара авунва.

И мукъвара "Дагъустандин жаванар" тIвар алаз РД-дин аялринни жаванрин тешкилатрин федерация арадал гъанва. И ва маса тедебирри республикада жегъилриз тербия гунин кIвалах дибдай хъсанардай мумкинвал гуда.

Нурудин ХАЛИДОВ.

ДАГЪЛАРА КЪУЛАЙ ЖЕДАЙВАЛ

Дагълух чкайрихъ чехи метлеб авайди фикирда къуналди, 1990-йисуз Дагъустанда дагълух районар вилик тухунин программа къабулнава. Программадин макъсад дагълух чкайра яшамаш хъун патал инсанриз кутугай, къулай шартIар яратмишуникай ва гъа идал асаслу яз инсанар дагъларай дуьзендиз куьч хъун акъвазаруникай ибарат тир.

Къейд авун лазим я хъи, эхиримжи йисара Хив, СтIал Сулейман, Ахцегъ, Докъузпара, Къурагъ ва са жерге маса районрин регъберри дагъдин хуьрера яшайиш гуьнгуьна хтуниз мукъувай фикир гузва. СтIал Сулейман районда кIвачел ахкъалдарнавай Векъелрин, Ичинрин хуьрера сифтегъан мектебрин дараматар эцигнава. Векъелрин хуьрй райондин меркездиз, Цмурдал, Ичирдал къван цийи вижевай рехъ тухванва. Хив района Цацарин, Яргилрин, Зирдагърин, Вертилрин ва КIуштIилрин хуьрер гуьнгуьна хутазава. Ляхлерин хуьр Табасаран райондин Халагрин хуьруьхъ, Цацарин хуьр СтIал Сулейман райондин Кварчагъ дерда авай Зизикрин хуьруьхъ галаз алакъалу ийидай хъсан рекъер туькIурзава. Идани и хуьреринни Дербент шегъердин арада авай мензил къведра тIимилардай мумкинвал гуда.

Агъмед ШАГЪМАРДАНОВ.

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

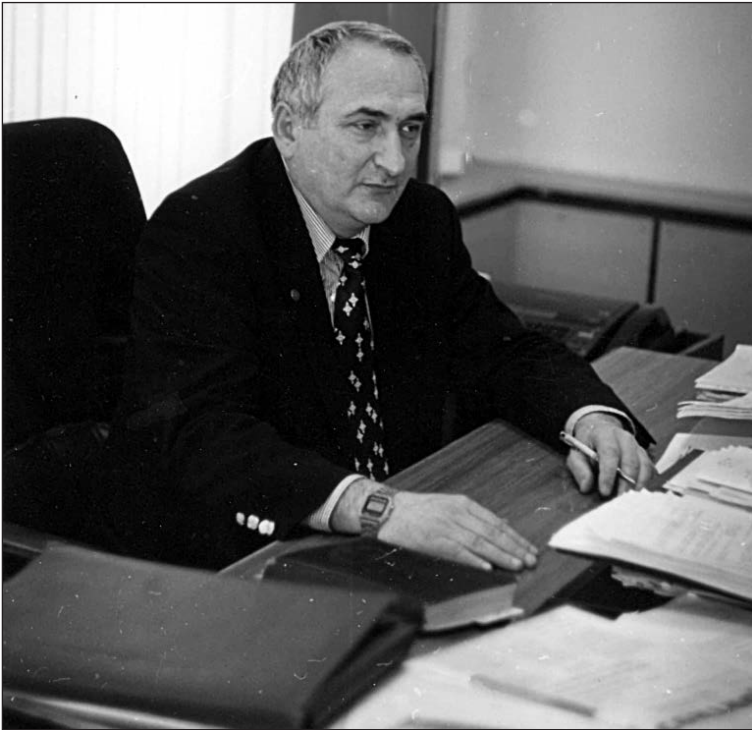
Лезгийрин йигин къуьлери зун гъейранарна. Абурун гъам гадайри, гъамни рушари гзаф викIегъдиз, дагъдин лекъери чархалай цIар ягъидай хъиз, гзафни-гзаф йигиндиз къуьлда. Инсандин гъар кIвачел агъзур шейтIан ацукъна кIанда хъи, "Лезгинка"дал икъван йигиндиз, икъван эсерлудаказ, икъван туькIвей къайдада къуьлиз жсен.

Александр ДЮМА,
французрин кхъираг.

Акьуллу гаф гъар
юкъуз ван къведач.

Лезги халкъдин
мисал.

КЪУД ВАХАН СА СТХА

Верховный Советдин Седридин куьмекчивиле тайинарна. 8 йисуз и куьлугъ кьилиз акъудай адал 1994-1996-йисара жавабдар везифа - Дагъустан Республикадин Госсоветдин Седридин аппаратдин регъбервал ихтибарнай.

1996-йисуз Низами Къазиев Дагъустандин образованидин министрвиле тайинарнай. Им а береда реформаяр тухун тавуна виридалайни гуьгъуьна амай министерство тир. Адан регъбервилек кваз куьруь вахтунда образование вилик тухун патал программа тукъуьрна ва кардик кутуна. Ада хуьрера цийи мектебар эцигун деб кутуна. Н.Къазиеван теклифдалди ва адан регъбервилек кваз

Магъач-къалада "НИИ педагогики" твар ганвай кьилди чапхана кардик кутуна ва эхиримжи 3 йисан кьене ина Дагъустандин халкъарин 14 чалал 700 твар алай учебникар чапдай акъудна. И агалкъунрай ам "Дагъустан Республикадин образованидин лайихлу кваллахдар" ва "Россия Федерациядин образованидин лайихлу кваллахдар" тварариз лайихлу хъана.

2002-йисалди и везифа тамамарай ада михьи, нефс алачир, вижданлу инсан хьиз виридаз чешне къалурна. Гъа йисалай Дагъустандин Гьукуматдин седридин сад лагъай заместителвиле кваллахзавай Н.Къазиева республикадин уьмуьрдин социальный сиясат, образование, пенсиядин реформаяр, меденият, спорт, миллетрин арада авай алакъяр, информациядин сиясат, диндин тешкилатрихъ галаз алакъяр хьтин

хилериз регъбервал гузва. Дагъустан Республикадин гзаф къанунар адан иштираквилелди ва регъбервилелди гъазурнавайбур я. Абурукай "Медениятдин гъакъиндай къанун" кьилди кьейд ийиз жеда. Куьз лагъайта и къанунди республикадин меденият гъакъикъатдани вилик тухуз мукъувай куьмек гузва.

Эхиримжи йисара республикада кьиле фенвай са къадар хийирлу крар адан тварцихъ галаз алакъялу я. Месела, Операдинни Балетдин Театр кардик кутун. Ина гъакъини 3 милли театр ачухарнава. Дагъустандин шумудни са фольклордин коллективри Н.Къазиеван куьмекдалди сифте камар вегъенва. Эхиримжи йисара республикада кьиле фейи "Дагъвияр" твар ганвай международный фестивалдин суракъар вириниз чкъанва. Кьитайда кьиле фейи XXIX гатун олимпиадада дагъустанвийри 3 кьизилдин ва 1 гимидин медаль къазанмишуникни Н.Къазиева лайихлу пай кутуна.

Низами Къазиев Дагъустанда зурба алим хьизни сейли я. Москвада СССРдин Илимрин Академиядин Философиядин Институтда келай профессор Н.Къазиев Педагогикадин ва Социальный Илимрин Академиядин академиквиле хкъанва.

Гъа инал лугъун хьи, Къазиеврин хизан илимдал рикъ алайбур хьиз сейли я. Абурун чехи ваха Луизади Москвадин Къецепатан Чаларин Институт акъалтIарна, кандидатвилдин диссертация хвена. Алай вахтунда ада Москвадин Экономикадин Институтдин доцентвиле кваллахзава.

Светлана Дагъустандин твар-ван авай гинеколог я. Медицинадин илимрин кандидат тир ам Дагъустандин Медицинадин Академиядин доцент я.

Людмилади Дагъустандин Гьукуматдин Университет,

гуьгъуьнлай адан аспирантура акъалтIарна. Къисметди Бакуди акъудай ам Дагъустан Республикадин Азербайжанда авай постпредстводин жавабдар кваллахдар я.

Маиса лагъайта, неинки Къазиеврин хизандин, гъакъи вири лезгийрин дамах я. Магъачкъалада юкван мектеб кьизилдин медалдалди, Г.В.Плеханован тварунихъ галай Москвадин Халкъдин Майишатдин Институтдин Экономикадин кибернетика факультет тафаватлувилелди акъалтIарай ада вичин уьмуьр илимдиз серф авуна. Ам экономикадин илимрин доктор я. Гзаф монографийрин, ктабрин, учебникрин автор тир адан твар дуьньядин машгъур алимрин сиягда гъатнава.

Свас хизандал къведа лугъуда. Низамидин уьмуьрдин юлдаш Жаклинни алим я. И виклегъ ва савадлу лезги руша Дагъустандин Политехнический Институтда экономикадин кафедрадиз регъбервал гузва. Ада мукъвара докторвилдин диссертация хуьда. Абурун веледри чехибурун рехъ давамарзава. Мурад юрист я, Дагъустандин Гьукуматдин Университет акъалтIарай ада Москва аспирантура куьтягъна ва алай вахтунда Россиядин Халкъдин Межлисин Образованидин Комитетда кваллахзава. Сабира Дагъустандин Гьукуматдин Медицинадин Институт акъалтIарна, Москвадин Гельмгольцан тварунихъ галай Офтальмологиядин Институтдин ординатурадин II курсуна келзава. Стхайрин мурад илимдив келелай машгъул хьун я.

И мукъвара вичин 60 йис тамам хъайи Низами Къазиеваз Россиядин "Гьуьрметдин лишан" орден ганва. Чна юбиляр тебрикзава ва адаз чандин сагъвал, рикъин шадвал, руьгъдин къакъанвал, чехи агалкъунар тIалазва.

Седакъет КЕРИМОВА.

Магъачкъаладин твар-ван авай лезгийрикай гаф квалтайла, гзафбур гъаятда Къазиевар рикел хкида, абуру халкъдик гикI дамах кутазватIа ихтилатда. Дагъустандин машгъур чекист Эмир Къазидин хва Къазиеван твар тийижирди ина бажагъат жеде. Дагъустан Республикадин битаввал ва хатасузал хуьник зурба пай кутур ам ватандиз намуслувилелди куьлугъ авунин чешне тир. 1999-йисуз рагъметдиз феи подполковник Эмир Къазиева и дуьньядал хъсан гелер туна. И гелер ада вичин уьмуьрдин юлдаш Ракуьятахъ галаз чехи авуна, тербия гайи вад велед я.

Чи ихтилат и веледрикай садан, къуд вахан са стхадин гъакъиндай я. Авайвал лугъун хьи, гзаф хизанра ихътин гада гъевчи чвалалай харуз хуьда ва гъа и карди кванзниканз адан тербия чурда. Ингъе и хизанда масакIа хъана. Аяриз виридаз са вилай килигна, абуруз зегъметчивилин, гъевчи-чехид чир хьунин, виклегъвилдин, ватанпересвилдин тарсар гана. Гъавилай абурукай вижданлу

ва чехи алакъянар авай инсанар хъана.

Яргал йисара Дагъустан Республикадин чехи куьлугърал алай Низами Къазиев гъа и хизандин велед я. Аристократвилдин, интеллигентвилдин, пешекарвилдин чешне я ам. Хуьруьнрал, юмордал рикI алай, гафунив тухуз тежер, ара датIана цийивилерихъ, яратмишунрихъ, хийирлу ва маракълу крарихъ ялдай къегъал хьиз чида вирибуруз Низами Къазиев. Эхиримжи йисара Дагъустанда адетдиз элкъвенвай шумудни са хийирлу крар и касдин тварцихъ галаз алакъялу я.

Дагъустандин Гьукуматдин Университетдин математикадин факультет акъалтIарай жегъил 1972-йисуз ина кваллахал акъвазна. Адалай вири четинвилериз дурум гуз, вичихъ алакъянар авайди субутиз, коллективдин патай гьуьрмет къазанмишиз алакъяна. Гъа ихътин алакъянар авайвилай эвел лаборантвиле кваллахай гада гуьгъуьнлай проректор хъана. Савадлу ва тешкилатчи кас хьиз ам 1986-йисуз Дагъустан Республикадин

КЪУЛАН ВАЦУКАЙ ИХТИЛАТ

И мукъвара Магъачкъалада Фикрет Хидирован "Авахь, Самур!" твар алай ктаб басма хъана. Ктабда гъатнавай ширириз ватанпересвилдин гъиссер хас я. Ширди, сиясатчийрин уюнриз къурбанд хъана, Къулан вацун кьве патаз пай хъанвай лезги халкъдин къисметдикай веревирдерзава.

Хидиров Фикрет Алибубадин хва 1952-йисуз КцIар райондин Киригрин хуьре дидедиз хъана. КцIар шегъердин интернат-мектеб акъалтIарайдалай къулухъ, ам Бакудин Политехнический Техни-

кумдиз гъахъна. Инаг куьтягъна Дербент шегъердиз куьч хъана ина "Радиоэлемент" заводда кваллахна. Алай вахтунда ам пенсияда ава. Ширирар "Къизил Къусар", "Коммунист", "РикIин гаф", "Самур" газетра, "Дуствал" альманахда, "Литературный Дагъустан" журналра чап хъайи ширдин сад лагъай, "Зи багъа чил" твар алай ктаб 2003-йисуз Дербент шегъерда чап хъана. "Авахь, Самур!" автордин къвед лагъай ктаб я.

ФИКРЕТ ХИДИРОВ

АВАХЬ,
САМУР!

Чехи тарцихъ чехи хъен жеда.

Лезги халкъдин мисал.

25 il xəzər istilaçlarına qarşı güclü müqavimət göstərən, başçılıq etdiyi dövləti onların hücumlarından qoruyan və yadelliləri darımağın edən ləzgi qəhrəmanı Tivrişan işğalçıların bir neçə sərkərdəsinə qalib gəldiyinə görə "əsl sərkərdə" adlandırılmışdı. O, təkcə gücün deyil, həm də ağıl köməyi ilə zəfər çalmışdı.

VII əsrin ən cəsur bahadırlarından olmasına baxmayaraq, hələ də xalq qəhrəmanı kimi layiqli qiymətini almamış Tivrişan haqqında tarixçilər ziddiyyətli fikirlər söyləmişlər. Onun şəxsiyyəti və qazandığı qələbələrə bağlı söylənən fikirlərə aydınlıq gətirməkdən ötrü ilk növbədə tarixi hadisələrdən baş çıxarmaq, onlara düzgün qiymət verməyi bacarmaq lazımdır. Tivrişanın fəaliyyəti xəzərlərin Qafqaz Albaniyası torpaqlarına hücumları, onların sasanı qoşunları ilə döyüşləri dövrünə təsadüf edir. Ona görə də orta əsr tarixçilərinin "şimal yırtıcısı" adlandırdığı xəzər xaqanı Cebu ilə bağlı bəzi tarixi faktları yada salmaq vacibdir.

"ŞİMAL YIRTIÇISI"

Tarixin yaddaşından: 558-ci ildə xəzərlər Dağıstan ərazisində federal dövlət yaratdılar. Serir və Alanla yanaşı ləzgilərin Lezgan və Müskür dövlətləri də müstəqil dövlətlər kimi buraya daxil idi. Eyni zamanda xəzər xaqanları Qafqaz Albaniyasının digər torpaqlarını hesabına imperiyanın ərazilərini genişləndirməkdən ötrü fasiləsiz hərbi yürüşlər edirdilər. (Bax: **İslam Ansiklo-pedisi, Hazarlar bahsi, sayfa 398.**)

627-ci ildə Bizansla xəzərlər arasında Sasanı imperiyasına qarşı hərbi ittifaq bağlandı. Bundan sonra xəzər ordularının Albaniyaya geniş hərbi yürüşü başlandı. Xəzərlər ilk ağır zərbəni Dərbəndə endirir. Bununla əlaqədar alban tarixçisi Moisey Kaqanqatvatsvi yazmışdı ki, "eybəcər, enlisifət, kipriksiz, arvadlar kimi uzun və dağılmış saçlılar (xəzərlər - M.M.) ... şəhərə girdikdə qanıqən canavarlar kimi xalqa hücum edir, dar küçə və döngələrdə qarşılıqları çıxanların hamısını rəhm etmədən qırırdılar. Onlar istər gözəl və gənc qız olsun, istər oğlan, istər xəstə, istər taqətsiz - hamını, şikəsti də, qocanı da öldürürdülər. Öldürülmüş anaların döşlərindən süd yerinə qan əmən körpələrə belə rəhm etmirdilər." (Bax: **История Агван Моисея Каганкатваци, писателя X века. Пер. К.Патканяна. - СПб, 1861. Səh. 160.**)

Xəzərlərin bir il sonra başlanan ikinci hərbi yürüşü də çox dəhşətli və dağıdıcı oldu. Bu yürüşə Cebu xaqanın ("Şimal yırtıcısı"nın) qəddarlıqda ad çıxarmış oğlu Şat rəhbərlik edirdi. "Ağvan tarixi"nin müəllifi onu xaqanın "qanıqən bala qartalı" adlandırmışdı.

"QANIÇƏN BALA QARTAL"IN YÜRÜŞÜ

Kitabdan: "İkinci dəfə şimal küleyi əsməyə başladı... və şimal yırtıcısı özünün qanıqən bala qartalı Şat ilə yürüşə çıxdı." (Bax: **История Агван Моисея Каганкатваци, писателя X века. Пер. К.Патканяна - СПб, 1861, səh. 119.**)

629-630-cu illərdə Albaniyanı işğal edən xəzərlər alban katalikosu Vironun danışıqları yubadıb, İran şahından kömək istədiyini biləndə "Albaniyanın müxtəlif vilayət və kəndlərini, su axarlarını və çaylarını, bulaqlarını və meşələrini, dağlarını və dərələrini püşk ataraq, qabaqcadan öz aralarında bölüşdülər. Bundan sonra dağıdıcı basqınlara başladılar". (Yenə orada, səh. 122).

İran mərzbanı ölkədən qaçdıqdan sonra tək qalan Viro xalqı qorumaqdan ötrü çoxlu qızıl, gümüş və müxtəlif hədiyyələr götürərək, Albaniyanın tanınmış əyanları və hakimləri ilə birlikdə Şatın yanına gedir və ondan mərhəmət diləyir: "Biz - mən və ölkənin bütün əhalisi - sənin atanın və səninin təbəələri. Bizə öz nöqərlərini kimi rəhm et, qılıncını üstümüzədən çək ki, atana və sənə də sasanilərə qulluq etdiyimiz kimi qulluq edək" (Yenə orada, səh. 127).

Əslində Albaniyanın bəzi hakimləri xəzərlərə tabe olmamışdı. Ona görə də Viro Şatdan xahiş etmişdi ki, tam əmin-amanlıq olmasını istəyirsə, bütün vilayətlərə öz canişinlərini göndərsin. Şahbanı qalasının və Axtsah (Axtı) feodal dövlətinin hakimi Tivrişanın xəzərlərə güclü müqavimət göstərdiyini biləndə Şat özünün ən yaxşı sərkərdəsi sayılan Samsamı onun üzərinə göndərir.

SAMSAMIN UĞURSUZLUĞU

Bir məlumat: "Şahbanı qalasını tabe etmək üçün xəzərlər Samsamın sol sahilində, Qala Küre (indiki Kara Küre - M.M.) şəhəri ilə üzübüz təzə şəhər salır. müdafiə qurğuları yaradırlar... Samsam üç dəfə qalanı mühasirəyə alır, amma hər dəfə əlibos geri qayıdır." (X əsrdə qələmə alınmış "Axtiname"dən).

Şirvandan qoşun çəkib Cənubi Dağıstana gələn Samsamın ilk döyüşü uğursuz olur və ona görə də Samur çayının sağ sahilində, Axtıdan 18-20 kilometr aralıda, indiki Migrağ kəndinin yerində düşərgə salır. O, burada qala və müdafiə qurğuları tikdirir. Bundan ötrü əslən Dəməşq şəhərindən olan Əmir Kağanı özünə köməkçi götürür. (Bax: **Джонрид Ахмедов. Новая "Ахты-наме". Махачкала, 1972. səh. 30.**)

Tarixi mənbələrdən və arxeoloji qazıntılardan məlum olduğu kimi, xəzər sərkərdəsi Samsamın hücumu zamanı indiki Migrağ

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ SƏRKƏRDƏ

ərazisində 6 iri yaşayış məntəqəsi yerləşirdi. Xəzərlər qalanı strateji əhəmiyyətə malik olan Çarxad pel (Yarğan təpə) kəndində tikirdilər. Qalanın şərq və qərbə açılan iki qapısı var idi. Bu qalanın qalıqları indi də qalır. Bir tərəfdən sıldırım qayalar, o biri tərəfdən dərin uçurum əmələ gətirmiş yarğan buranı alınmaz qalaya çevirmişdi.

Qalanın və istehkamların tikintisini başa çatdıran sonra Samsam Şata xəbər göndərir ki, Tivrişanı məğlub etmək üçün əlavə qoşun hissələri lazımdır. 8 minlik əlavə qoşunu Tarsada və Migrağ ərazisində yerləşdirən Samsam Şahbanı qalasını və Axtsah (Axtı) dövlətini tabe etmək üçün geniş plan hazırlayır. Həmin plana əsasən onun qoşunları Axtsah şəhərini mühasirəyə alır. Döyüşlərin fayda vermədiyini, xeyli canlı qüvvə itirdiyini və bu yolla Tivrişana qalib gəlməyini mümkün olmadığını görəndə geri çəkilir.

MƏĞLUBEDİLMƏZ TIVRİŞAN

Daha bir məlumat: "Sasanı şahı I Xosrov Ənuşirvan şahlığın şimal sərhədlərini möhkəmləndirmək üçün bir sıra tədbirlər görmüşdü. O, əmir Şahbanını 60 ailə və 300 əsgərlə Farsdan Axtsah şəhərində qala tikdirmək üçün göndərmişdi." (X əsrdə qələmə alınmış "Axtiname"dən).

Əmir Şahbanı Axtsahda alınmaz bir qala tikir və 15 il burada hökmdarlıq edir. O, yerli əhali ilə o qədər qaynaşır ki, 560-cı ildə yerli ağsaqqalların xahişi ilə sasanı şahı I Xosrov Ənuşirvana məktub yazaraq, axtsahlıları bac-xərac verməkdən azad edir. Vergilərdən azad olmuş əhali atasından sonra 12 il yaşayış hökmdarlığı etmiş Həsən şah da yetərincə dayağ durur. (Bax: **Аббас Кули Бакиханов. Гюлистан-Ирам. Баку, 1927. səh. 48-50.**)

Ata və oğulun vəfatından sonra yerli əhali Axtsahın Sasanı imperiyasından ayrıldığını elan edir və müstəqil dövlətə vaxtilə əmir Şahbanının eşiqağası işləmiş ləzgi alimi Tivrişin qoşuna rəhbərlik edən oğlunu hökmdar seçir.

Bu cəsur və ağıllı hökmdarın adı tarixə Tivrişan (ləzgiçə "Tivrişin oğlu") kimi düşür. Bəzi orta əsr tarixçiləri onun adını Dərvişai və Devrişan kimi qeyd etmişlər. Bu cür yazılışa ləzgi tarixçilərinin əsərlərində də rast gəlmək olur.

Bəzi müəlliflər ləzgi hökmdarının adını farsların "dərviş" sözü ilə əlaqələndirməyə çalışırlar. Bu, tamamilə yanlış müqayisədir. Çünki o vaxt ləzgi dilinə fars sözləri keçməmişdi və məşhur gürcü alimi akademik A.Şanidzenin təsdiq etdiyi kimi, V-VIII əsrlər alban dilinin və yazısının çiçəklənmə dövrü idi. (Bax: **Шанидзе А.Г.Новооткрытый алфавит Кавказских албанцев // Тр. Ин-та языкознания и материальной культуры ГФАН. Тбилиси, 1938. Т. 4. səh. 3.**)

Digər tərəfdən, "sərgərdan ruhani" mənasını verən "dərviş" sözü o dövrün fars ədəbiyyatında da təsadüf edilmir. Dini təlim kimi dərvişlik XI əsrdən məlumdur və bu təlimin əsasını mistik ekstaz yolu ilə insanın Allahla ünsiyyət tapması ideyası təşkil edir. Göründüyü kimi, ləzgilərin "Tivriş" adının farsların "dərviş" sözü ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Tivrişanın müsəlman hakimi olduğunu, xəzərlərə və yerli əhaliyə islam dinini qəbul etməyə üçün mübarizə apardığını iddia edənlər də var. Lakin bu, həqiqətə uyğun deyildir. Çünki VII əsrdə ləzgi vilayətlərinin heç biri islam dinini qəbul etməmişdi. Ləzgiləri zorla müsəlmanlaşdırmaq istəyən ərəb istilaçılar 150 il onların müqavimətini qıra bilməmişdi. Tarixi mənbələrdən məlum olduğu kimi, ləzgilər islam dinini əsasən hicrinin 300-cü ilindən, yəni milad tarixi ilə 913-cü ildən sonra qəbul etmişlər. (Bax: **X.X.Рамазанов., А.Р.Шихсаидов. Очерки истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964. Səh. 70-71.**)

Abbasqulu Ağa Bakıxanov "Abu Müslümün tarixi" xronikasına istinad edərək, Dərvişinin (Tivrişanın) Samsama qarşı döyüşmək üçün Dərbənd hakimi Abu

nə tez-tez hərbi yürüşlər edir, Axtsahla birləşməyə imkan vermirdilər. Məsələn, bir neçə dəfə Qamqamın dövləti üzərinə 10 minlik qoşun yeritmiş, böyük əkinçilik və bağçılıq mədəniyyətinə malik bəzi ləzgi vilayətlərini viran qoymuşdular. Lakin xəzərlər Qamqamın bütün torpaqlarını işğal edə bilməmişdilər. Rutul üzərinə iki dəfə yürüş edən xəzərlər bir dəfə də qələbə qazanmamışdılar.

Bütün bunlardan xəbərdar olan Tivrişan Samsamın qoşunlarını darmadağın etməkdən ötrü ağıllı yollar axtarırdı. O, qüvvələri səfərbərliyə alıb, üç ay ərzində Axtı çayının sahilinə çıxan gizli yeraltı yol çəkirdi. Bundan sonra gözənilmədən Tarsa şəhərini mühasirəyə alır. Çünki Tarsanı ələ keçirmədən Samsamla mübarizəni davam etdirmək mümkün deyildi. Bəzi mənbələrdə Tivrişanın 3000 qızıl sikkə verib Tarsa hakimini satın aldığı göstərilir. Əslində isə belə olmamışdı. 7 min döyüşçüsü ilə qalanı mühasirəyə alan Tivrişan qalanın hakimini xəbərdar etmişdi ki, təslim olmasa qala dağıdılacaq və çoxlu qan axacaq. Xəzərlər Tarsa şəhərini tikəndə yerli əhəlinin qüvvəsindən istifadə etmişdilər. Burada yadellilərin 8 minlik qoşunu yerləşdirilmişdi. Xəzər döyüşçüləri şəhərin yerli əhalisi ilə çox pis rəftar edirdi. Odur ki, Tivrişan şəhəri mühasirəyə alanda Tarsadakı ləzgilər ona kömək göstərməyə çalışırdılar. Həmin vaxt şəhərdə cəmi 4 min xəzər döyüşçüsü qalmışdı. Belə vəziyyətdə ləzgilərlə döyüşmək xəzərlərə sərfəli deyildi. Ona görə də Samsamdan kömək almaq üçün adam göndərilir. Lakin bu adam ələ keçir və Tivrişan danışıqlar aparmadan hücum etmək qərarına gəlir. Onun 300 ən cəsur döyüşçüsü gecə yarısı şəhərin qala divarlarını aşmağa və kiçik döyüşlərdən sonra qapıları açmağa nail olur. Tivrişanın qoşunu şəhərə girəndə Tarsanın hakimi döyüşü davam etdirmədən təslim olur. Cəsur və aqil sərkərdə nahaq qan axıtmaq istəmir və bu səbəbdən sağ qalan xəzərləri tərkisilah edərək, onlara şəhərdən çıxıb getməyə şərait yaradır. Hətta xəzər hakiminə 3000 qızıl sikkə verir ki, korluq çəkmədən öz ölkələrinə qayıdın. Əliyalın əsgərlərin bir hissəsi Samsama pənah aparır, qalanları xaqan tərəfindən cəzalanmaqdan qorxaraq, ucqar ləzgi kəndlərində sığınacaq tapır.

Tivrişan xəzərləri ləzgi torpaqlarından tamamilə qovub çıxarmaq istəyirdi. Umumi məqsədə çatmaq üçün ilk növbədə qonşu ləzgi vilayətləri ilə birləşib, Samsamı buralardan qovmaq lazımdır. Ona görə də Tivrişan Tarsanı tutandan sonra Rutulun, Jinixin və Rufukun hakimləri ilə görüşüb, birgə döyüş planı hazırlayır. Bundan xəbər tutan Samsam böyük qoşunla Tarsa ətrafında Tivrişanı təkləyib zərbə endirmək qərarına gəlir və iki qoşun arasında amansız döyüş başlanır. Tezliklə Rutulun, Jinixin və Rufukun döyüşçü dəstələri köməyə gəlir. Samsam ağır məğlubiyyətə uğrayaraq, geri çəkilir. O, söz verir ki, bir daha Tivrişanın başçılıq etdiyi dövlətə və onun müttəfiqlərinə hücum etməyəcək. Lakin 9 il keçəndən sonra vədinə xilaf çıxır. Ona görə də Tivrişan bu işğalçı ilə sonuncu müharibəyə girişməyi qərara alır. 7 ay davam edən bu müharibə lazımi nəticə vermir. Çünki Samsamın həm canlı qüvvəsi çox idi, həm də yerləşdiyi qala alınmaz idi.

Bəzi salnaməçilərin yazdıqlarına görə bundan sonra Tivrişan xəzərlərə 20 illik müharibəyə son qoymaq üçün Şeyx Şah-al-Burzanın yanına gedir. Qüreyş nəslindən olan şeyx Tivrişana kömək etməyə söz verir. Onlar Samsamın köməkçisi Əmir Kağa ilə gizlicə görüşüb, onu öz tərəflərinə çəkir və xəzər sərkərdəsinə qarşı birgə plan hazırlayırlar. Bundan sonra Tivrişan gecə vaxtı 6 min döyüşçüsü ilə Samsamın şəhərinə yaxınlaşır. Əmir Kağa Samsamı öldürüb, şəhər qapılarını axtılların üzünə açır. Bu xidmətin müqabilində Tivrişan şəhərini adını dəyişib ona Əmir Kağanın adını verir. Lakin sonrakı yüzilliklərdə bu ad dəyişikliyə uğrayaraq Mirkaği və indiki Migrağ şəklinə düşür.

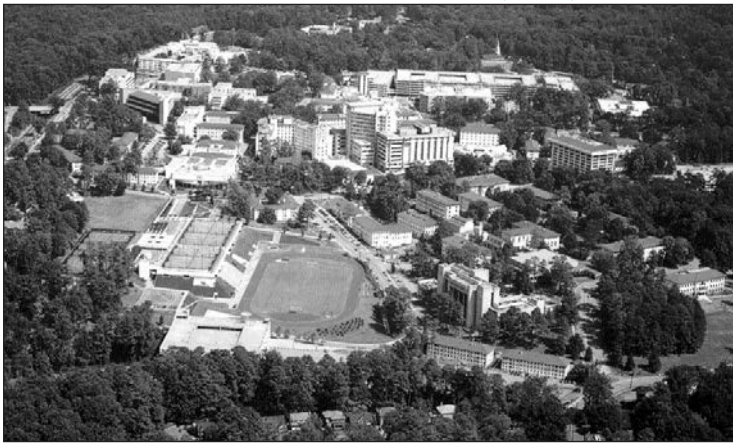
Bu hadisəni başqa cür sərhədən müəlliflər də var. Onların fikrincə, 7 ay davam edən müharibə vaxtı Samsam Tivrişanla təkbətək döyüşdə ağır yaralanır. Ləzgi sərkərdəsi rəhmətdillik göstərib, onun başını kəsmir. Ona möhlət verir deyir ki, bir ay ərzində öz qoşunu ilə buradan çıxıb getsin. Qalaya qayıdandan sonra iki ay yataqda qalan Samsam nəinki vədinə əməl etmir, əksinə Əmir Kağaya tapşır ki, onun əvəzinə qoşunun başında durub, müharibəni davam etdirsin. Lakin ölməkdə olan Samsamın sərəm müharibə istəyi Əmir Kağanın xoşuna gəlmir və o, şəhərin qapılarını Tivrişanın üzünə açmağı qərara alır. Belə müdrik qərara görə Tivrişan şəhərə Əmir Kağanın adını verir.

Birinci sərhə tarixi həqiqətə uyğun gəlmir. Çünki VII əsrdə ərəblər Cənubi Dağıstan ərazisində darmadağın edilmişdilər və burada möhkəmlənə bilməmişdilər. Ona görə də Şeyx Şah-al-Burzanın həmin əsrin ortalarında indiki Dağıstanda olması fikri ağılabatan deyil. İkinci sərhə tarixi şəraitə uyğundur və daha inandırıcı görünür. Hər halda son söz yenə tarixçilərimizdir.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV.

ЖЕГЪИЛАР

ИЛИМДИН РЕКЪЕ

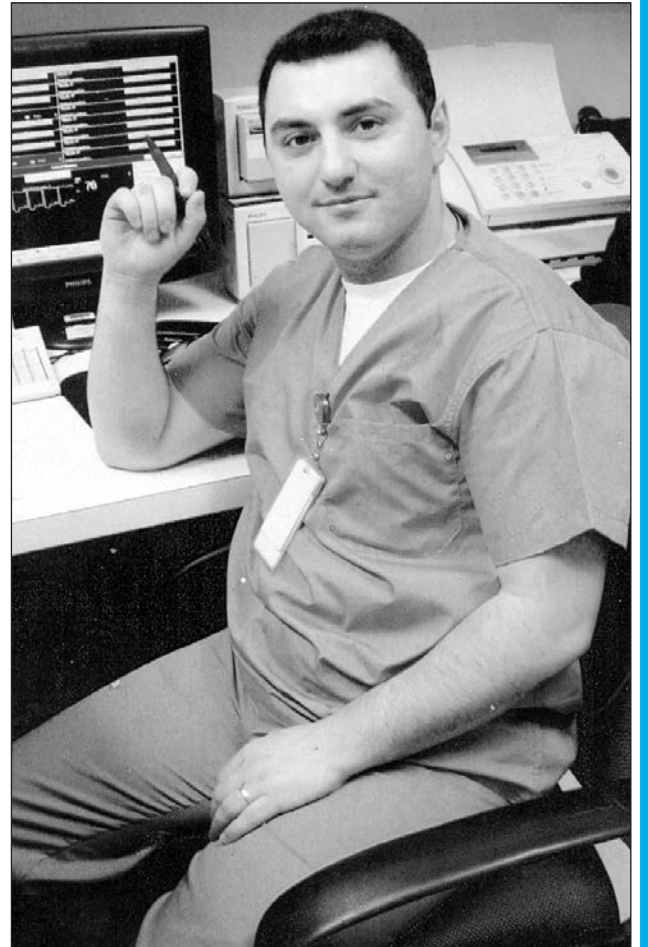

зай, даим чирвилерихъ ялзавай жегъилдиз ина вичин алакьунар кардик кутай майдан жагъун тавурла, ам Америкадиз рекъе гъатна.

Жоржи штатдин Атланта шегъерда авай Грейд азарханада тади куьмекдин отделда квалалахал акъвазай Магъир са шумуд вацралай конкурсдин рекъелди ЭКГ отделдиз къабулна. 6 вацралай мадни са конкурсда иштирак авур лезги жегъил гистологиядин отделдиз элячІна. Ара датІана вичин чирвилер артухарзавай ам интернетдин куьмекдалди мадни са конкурсдик экечІна. 400 баллдин эвездай 700 балл кІватІай адан алакьунрал тешкилатчяр мягътел хъана. Ам Амери-

Америкадин виридалайни чІехи EMORU азархана-институтда 2008-йисан апрелдилай гистологвиле квалалахзавай лезги жегъилди куьруь вахтунда инин алмирин фикир вичихъ ялна.

Магъир Загъиран хва Багъилов 1976-йисуз Бакуда дидедиз хъана, ина Гъ.Магъмудбекован тІварунихъ галай физикадинни-математикадин мектеб акъалтІарна. Са шумудра республикадин олимпиадайра сад лагъай чка къур ам Азербайжандин Медицинадин Институтдик экечІна. Вич М.Къасумован тІварунихъ галай стипендиядиз лайих акур ада инаг Яру дипломдалди куьтягъна. Институтдин аспирантурадиз гъахъна, гистологиядин кафедрада квалалахал акъва-

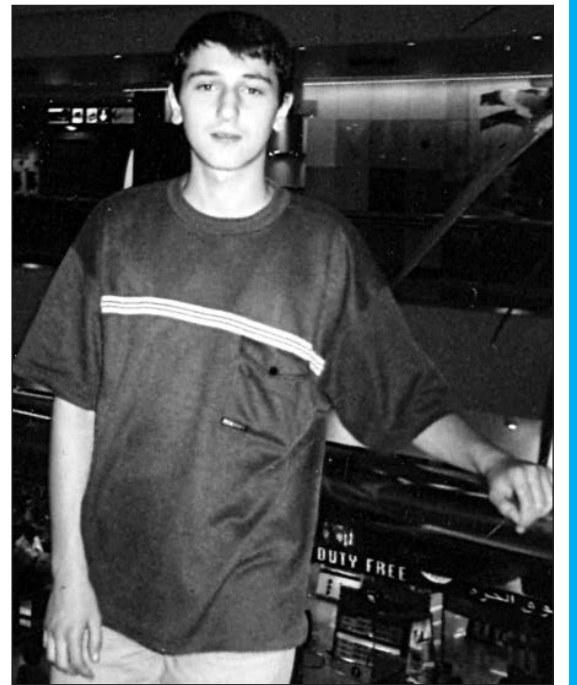
кадин виридалайни чІехи институтдиз - EMORU-диз гистологвиле квалалахал къабулна. Гележегда хъсан хирург ва алим хъиз тІвар къазанмишиз кІанзавай жегъилди и рекъе женг чІугвазва.

МУРАДРИН ГУЪГЪУЪНА

Хъсан лежберди хъсан гад, хъсан багъманчиди хъсан бегъер кІватІада, дугъуда лезгийри. И мисалар чна къве жегъилдикай ихтилатдихъ галаз алакь-алу яз гъанвайбур я. Бехтияр Нурмамедован къени хизанда чІехи хъанвай Эдгаранни Эминан алахъунар КцІар шегъердин 3-нумрадин юкъван мектебдин муаллимрин зегъметдалди халисан алакьунриз элкъвена. Мектебда чешнелудаказ кІелай абур 6-синиф акъалтІарна. Къубадин Туьрк Лицейдик экечІна.

ЧІехи стха Эдгар Нурмамедов лицей куьтягъна Истанбулдин Университетдиз гъахъна. Ина кІелдайла зегъметдалдик алай, даим чирвилерихъ ялзавай гадади муаллимрин фикир вичихъ ялна. Университет тафаватлувилелди куьтягъна, магистратурадиз гъахъун патал конкурсда иштирак авур Эдгар гъа са вахтунда къве машгъур вуздик - Туьркиядин Жаррагъпаша Университетдик ва Плеханован тІварунихъ галай Москвадин Халкъдин Майишатдин Институтдик экечІна. Сад лагъайди хкъягъай гадади исятда а вуздин медицинадин факультетдин магистратурадин II курсуна кІелзава. Хирургиядин сирер рикІ алаз чирзавай гададин мурад гележегдин хъсан пешекар хъун я. Гъавилияй къедамаз и рекъай вири жуьредин алахъунар ийизва. Адан профессорри лагъайтІа, лезги жегъилдихъ чІехи алакьунар авайди къейд ийизва ва адан гележегдик муд кутазва.

ГъвечІи стха Эмилан алакьунар сифте яз Къубадин Туьрк Лицейда кІелдайла винел акъатна. Ада са шумудра республикадин олимпиадайра сад лагъай чка къуна. 2002-йисуз физикадай Индонезиядин Бали шегъерда къиле феи дубньядин XXXIII олимпиадада Эмила II чка къуна ва ам гимишдин медалдиз лайихлу хъана.

Лицей тафаватлувилелди акъалтІарай жегъил Истанбулдин Технический Университетдин нафтІадинни газдин инженервилдин факультетдик экечІна. Исятда IV курсунин студент тир Эмила анжах "вадар" къачузва. Галатун тийижиз кІелзавай, вичин гележегдикай фагъумзавай жегъил га-туз къиле фена кІанзавай магистрвилдин имтигъанризни гъазур жезва.

Чин туькІуьрайди: Седакъет КЪАЙИНБЕГАН РУШ

НОВЫЙ РОМАН ЛЕЗГИНСКОГО ПИСАТЕЛЯ

УРАНЛЕР

Известный лезгинский писатель Нариман Самуров - один из тех редких людей, которым удается сохранять исключительную порядочность человека и гражданина на протяжении многих лет духовной жизни, независимо от обстоятельств.

Он прошел путь от шахтостроителя и старшины первой статьи военно-морской авиации до журналиста и ответственного секретаря

районной и республиканской газет, от секретаря райкома комсомола до заместителя заведующего отделом обкома КПСС, от первого секретаря райкома партии до заведующего отделом Правительства РД.

Окончил факультет журналистики Ростовского госуниверситета и Высшую партийную школу в Москве, избирался делегатом XXVIII съезда КПСС, трижды депутатом и членом Президиума Верховного совета, Народного Собрания РД.

Где бы ни работал, Нариман Самуров всегда соответствовал первоначальному смыслу своего имени, означающему в переводе с персидского "мужественный".

Свою пятую книгу роман "Уранлер" он посвятил героическим событиям, происходящим в Южном Дагестане на стыке двух тысячелетий.

За последние годы в Дагестанском книжном издательстве вышло на русском и национальных языках немало талантливых прозаических и поэтических произведений, которым со временем будет дана достойная оценка. Среди них новый роман Н.Самурова займет особое место по мастерству воплощения в художественную плоть исторически достоверного материала, по глубине проникновения в национальные характеры героев - представителей самых разных народов и стран, по богат-

ству изобразительно-выразительных средств, служащих и их воссозданию запоминающихся картин уникальной жизни Дагестана...

Обрами полумифического героя Прометея, простого горца Чабана, американца Джона, итальянки Каролины писатель сказал новое слово в дагестанской литературе.

Резонно возникает вопрос: что нового можно сказать о всемирно известном, увековеченном в мифологиях и литературах разных народов образе Прометея? Какое отношение имеет он к Дагестану? К сведению, он не только "заклан" в горах Дагестана, но и имеет своих прототипов в древней истории кавказских народов. Автор не просто говорит об этом, а проводит целое исследование, достойное пера ученого-литературоведа, знатока человеческой души.

Живо выписанных неординарных характерах жителей гор Эсли, Вели, Хайдара и в особенности Чабана, приятно удивляют колоритные образы американца Джона и его партнерши итальянки Каролины, людей разных национальностей и взглядов на жизнь,

которые нашли любовь и счастье в горах Дагестана.

Еще об одном достоинстве романа.

В последние годы Н.Самуров, пожалуй, одним из первых в дагестанской литературе не только зрело размышляет об истории, этнографии, генной науке, лингвистике Кавказской Албании, но и красной нитью проводит мысль о единстве нравственных установок кавказцев, европейцев, американцев, о создании единых для всех земель религии, языка и государства.

Куда несется наша мировая рыночная цивилизация? Как сделать жизнь людей на планете Земля безопасной и добродетельной? Проблемы эти волнуют героев романа от академика Матфея Никоновича и художника Оскара Оскарова до пенсионеров-друзей и всех мало-мальски разумных людей.

МАГОМЕД-РАСУЛ,
народный писатель
Дагестана.

НА ЯЗЫКАХ НАРОДОВ ДАГЕСТАНА

Недавно в Махачкале состоялась презентация переводов Библии на языки народов Дагестана, выполненных Институтом перевода Библии в сотрудничестве с Институтом языка, литературы и искусства имени Г.Цадасы Дагестанского научного центра Российской академии наук. Это особенное в истории ИПБ событие, посвященное результатам почти двадцатилетней работы Института и его партнеров в уникальном своим языковым богатством регионе Кавказа, было приурочено к выходу первых изданий переводов Нового Завета на аварский (2008 и кумыкский (2007) языки. Участникам встречи были также представлены издания библейских текстов на лезгинском, агульском, андийском, бежитинском, даргинском, кубачинском, лакском, рутульском, табасаранском и цахурском языках. На презентации присутствовали видные деятели науки и культуры Дагестана, представители правительства и общественности респуб-

лики, члены переводческих групп, ученые из Москвы и стран дальнего зарубежья.

Академик РАН Г.Г.Гамзатов, долгие годы возглавлявший ИЯЛИ им. Г.Цадасы ДНЦ РАН и вложивший много труда в становление и развитие переводческих проектов, рассказал об истории и результатах сотрудничества ИПБ и ДНЦ РАН.

По словам Г.Г.Гамзатова, за прошедшие годы "перевод Библии в Дагестане стал явлением обычным, понятным, признанным и занял значимое место в нашей общественной жизни". Такой поворот в общественном сознании не менее важен, чем выход новых изданий, поскольку был создан фундамент для дальнейшей работы.

Первый заместитель председателя Президиума ДНЦ А.К.Алиев поблагодарил сотрудников ИПБ за большую работу.

От имени коллектива ИПБ и членов переводческих групп выступила директор ИПБ Марианна Беерле-Моор. Она поздравила аварский и кумыкский народы, которые впервые получили Новый Завет на родном языке, и затронула вопрос многовековых традиций переводов Библии на языки народов Кавказа. В завершение своего выступления директор ИПБ прочла отрывок из Евангелия от Луки на лезгинском языке.

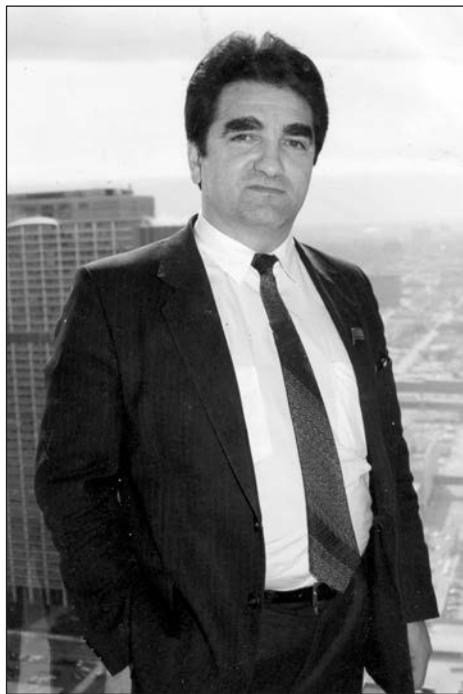
Консультант аварского проекта

директор переводческой службы при UBS С. Крисп (Великобритания) рассказал о своей семнадцатилетней работе в качестве консультанта аварской переводческой группы. Выход Нового Завета на аварском языке он оценил как создание "литературного памятника аварской письменности". Заместитель директора Института языкознания РАН М.Е.Алексеев остановился на вопросах перевода Библии на бесписьменные языки Дагестана. Ректор Мусульманского института теологии им. Мамудибира аль Рочи профессор М.И.Садиков отметил историческую роль христианства как предшественника мусульманства на территории Дагестана и сказал, что новые переводы будут использоваться студентами института в качестве учебных пособий. В большинстве докладов отмечалось большое значение переводов Библии для культуры народов Дагестана, развития его языкового богатства.

Сергей ЧЕРНОИВАНОВ.

ЧИ АКАДЕМИКАР

АРИФ ШИХВЕРДИЕВ

■ 2006-йисуз вич РФ-дин Илимрин Академиядин академиквиле хягъай Ариф Пирвелидин хва Шихвердиев вири дуньядиз сейли алим я. Ам 1954-йисуз Кцар райондин Вурварин хуьре дидедиз хьана. Ина юкь-

ван мектеб акалтарай жегил Ленинграддин Гьукуматдин Университетдин экономикадин факультетдик экечна. Кандидатвиле ва докторвиле диссертацияр хвейдалай гуьгьуниз АСШ-дин Вашингтон шегьерда Гьукумат Квачел Ахкбалдарунин Академияда чирвилер къачуна. Сыктывкардин Гьукуматдин Университетдин экономикадин факультетдин профессорвиле кваллахна. 1986-йисуз вич Коми Республикадин парламентдин депутатвиле хягъай А. Шихвердиева экономикадин комиссиядиз регьбервал гана. Ам яргал йисара республикадин президентдин экономикадин месэлайрай куьмекчи хьана. Алимди 10 йисуз ара датана Гьукуматдин Амлакдин Комитетдиз регьбервал гана.

Арифан илимдин ахтармишунар РФ-дин къиметлу кагъазрин базар гуьнгуньник кутунихъ галаз алакьалу я. Ада вад йисуз и уьлкведин экономикадин хатасузвиле талукьарнавай анализар тухвана. И кардай ам Россиядин Къенепатан Крарин Министерстводин медалдиз лайих акуна.

Вичин илимдин эсерар дуньядин гзаф уьлквейра чап хьайи алимди алай вахтунда илимдин ахтармишунар давамарзава.

ГУЬЛИ АЗИЗОВ

■ Россиядин Тебии Илимрин Академиядин академик, медицинадин илимрин доктор Гуьли Азизан хва Азизов Кцара пешекар духтуррин хизанда дидедиз хьана. Яргал йисара лор кваллахай Азизан ва дерматолог Розадин хци Гуьлиди Кцар шегьердин 2- нумрадин юкьван мектеб, 1983-йисуз лагъайтла, Н.Нариманован тварунихъ галай Азербайжандин Медицинадин Институт тафаватлувилелди акалтарнай. Гьавилай ам СССР-дин Тебии Илимрин Академиядин А.В.Вишневскийдин тварунихъ галай институтдин кардиохирургиядин отделдиз ракурнай. 1986-1988-йисара ам гьа институтдин ординатурадик экечнай.

1988-йисалай бязи начагьвилер лазердин коагуляциядин методдалди сагьарунин рекъай ахтармишунар тухузвай алимди 1991-йисуз кандидатвиле, 2005-йисуз докторвиле диссертацияр хвена. Г.Азизов 70 илимдин кваллахдин, 1 патентдин, 2 методикадин ктабдин, 1 монографиядин автор я. Лазердин хирургиядин рекъай неинки Урусатдин, гьакI дуньядин чехи пешекаррикай яз гьисабзавай профессор Г.Азизова Москвадин са шумуд вузда лекцияр келзава. Ада Моск-

ва шегьердин 139-нумрадин поликлиникадиз регьбервал гузва. Г.Азизован вах Лейла лагъайтла, Москвадин тварван авай ревматологрикай я.

С.КЕРИМОВА

ВИРИДАЛАЙ ЯР ХЪСАН Я...

ДакIард хилер ахъайна тур,
Эрчи патай рагъ алагъиз.
На дердияр заз ахъаймир,
Къве вилелай нагъв алагъиз.

Къариблукхайр хтай гада,
Ша зун икъван ширмир вуна.
Шумуд йисуз ви рехъ хвейи,
Зи мурадар кIармир вуна.

Гъилик галай кьизил тупIал,
Гимишдиндак дегиш хьана.
Зи рикI икъван кай гуьзел яр,
Вун зал вучиз дуьшуьш хьана?

Жив ацукъай лацу дагълар,
Гуьнедавай къацу багълар.
Са нуьгвед ич циз аватна,
Зи кIаниди гинз акъатна?

Чуьнгурни тар ярдин гъиле,
Чуьнгурдилай тар хъсан я.
За межлисда вил къекъурна,
Виридалай яр хъсан я.

На чуьнгурар кIанда къван ягъ,
Къве вил ишез, къве вил ишез.
Керемалай амай кар я,
КIан хъайибур несиб тежез.

Шилесардал липI туналди,
Вад айванар экв жедани?
Яргъарилай чарар рахкъуз,
Дидед рикIиз рехъ жедани?

И патара марфар, живер,
А патарин гьалар гьикI я?
Чакай хабар къаз кIан хъайтIа,
Гьа ваз акур сефил рикI я.

Цавай физвай я вили лиф,
Гьикъван ийин за ви тариф?
Яргъарилай къвез алатмир,
Рагъданихъди вун заз илиф.

Къакъан синел цав атIузвайд,
Къакъан буйдин къавахар я.
Гъим къведа ви кесиби кIвализ,
Ваз авайди дамахар я.

Гатун цикIиз къай атана,
Цавуз ягъай мурз аку тIун.
Чилиз вегьир рух авачир,
Гададив гвай фурс аку тIун.

Ирид салай атай сувар,
ГьикI алудин дад авачиз.
Варцар, йисар къвез алатна,
Зи вил галай сад галачиз.

Ярдин чуьнгур хкиник ква,
Я бахтатар инидин цаз.
Чан аламаз ваз тахъайтIа,
Эхиратда къисмет хъуй ваз.

Дуньяда вуч хабар ава,
Гуьнедаллай я вили мур.
Ви дердинай рекъизва зун,
Чан аламаз зун сура тур.

Студаллай чарарикай,
Ви тIвар авай чар къуна за.
На айгьамар зал вегьимир,
Валай артух яр къуна за.

За ашкъидин яд гуда ваз,
Чан пIуззарар акъатай яр.
За зи дердер низ лугъуда,
Рагъни-варз хъиз къакъатай яр.

ГАДАЦИЙИХУЬРУЪ Н БАЯДАР

Зун туна фей кIани къелем,
Баку пата хар къванайтIа.
Чаз хараяр кIан жедачир,
КIани ярдиз чун ганайтIа.

Жибиндавай Чипирдин ич,
Къене цилер зурзазава.
Квез винелай шад аквамир,
Къеневай рикI цIразава.

Цаву гьикъван гугрумайтIан,
Марфар къвада, чил тух жедач.
Зи вил алай иер гада,
Ваз килигдалд вил тух жедач.

Тик гуьнедал инидин цаз,
Билбил къведа къугъваз-къугъваз.
Са къуз пашман жед гада вун,
Зун чарадан кIвале акваз.

ВацIун а пад лацу хар я,
Чан цуькведин багъ авай яр.
Вучиз на зун алцуарна,
Лацу пеле рагъ авай яр?

Шилесардал ширли сандух,
Залан-къезил къар авайд я.
Эрчи тупIуз атIай тIупал,
КIани ярдин тIвар алайд я.

Къацу багъдай къацу багъдиз,
Чуьнгурар гваз илифай яр,
Зи гафарин ван хъайила,
Къизилгуьл хъиз къекъифай яр.

Лемпедаллай шуьшедиз къван
Ваз иервал гана, суна.
Яргъарилай жув къалуриз,
На зун пара кана, суна.

Ирид дагъдин ирид жалгъа,
Са жалгъадай гар къвезава.
Чулав бармак туна пеле,
Несиб тахъай яр къвезава.

Ви шапкадин равиниз къий,
Лацу пелез серин авур.
Гада халкъай гьуцариз къий,
Икъван рикIиз ширин авур.

Тик гуьнедал тек ичин тар,
Гар галукъна юзазава.
Къарибдавай масан къелем,
Зи рикI къене цIразава.

Баядар кIватIайди
Синара КЪАДИМОВА я.

“САМУР” ДИН МЕКТЕБ

Хъана къван, хъанач къван са нехирбан. Идан каркеспи гъвечи Чавалай нехирбанвал авун хъана. И нехирбанди, са пабни вад аял аваз, гзаф дарвилелди кыл хуъзвай. Садра ада ацукъна вичи вичикди фикирна: "Яраб дуъньяда виридалай хъсан кыл хуъзвайди вуж ятIа?" - лагъана. Эхир идаз чир хъана хъи, фекъи виридалай хъсандиз кыл хуъзвайди. Гъахний адаз келна фекъивал ийиз кIан хъана.

Са къуз няниз кIвализ хтайла, и нехирбанди вичин папаз лагъана: "Я паб, зун пакадлай къулухъ мад нехирдив хъфидач, за гила кIелда." - "Я итим, ваз вуч хъанва, вун дили хъанвани? - лагъана папа. Вун гъихтин буба я хъи, аялар гишила тадай, чукъни тавуна жуван нехирдив алад". "Ваъ, ваъ, - лагъана нехирбанди, - мад зун нехирдив хъфидач."

Пака къуз хуърунбур мискIиндай экъечIавайла, нехирбанди фена абуруз лагъана хъи, мад зун нехирдив хъфидач, куъне квез са маса нехирбан аку. И ван хъайила къуъзуъбуру ва адан хатур кIани ксари лагъана: "Ша вун ахмакъ жемир, ви аялар гишила рекъида; чIукуъни тавуна жуван нехирдив алад." Гъикъван лагъанатIани, нехирбанди абуруз яб ганач. Ам нехирдив хъфин тавуна, фекъидин патав кIелиз фена. Фекъиди адаз илифар кхъена ва сад лагъай къуз "илиф" лугъур гъарф чирна. Нехирбан "илиф,илиф", - лугъур

ФАГЪУМ АВАЙ КЪУЪЗЕК

МАХ

хтана кIвализ, рикIелай фин тавурай лугъуз ида кIвалени "илиф, илиф" лугъуз, им мур-мур ийиз хъана. ГъикI ятIани, кIвале аялри шехъиз, ван ийиз, вичин тарс эзбериз тан тийиз акуна, има экъечIна чуълдиз атана, ина и нехирбан са тарцин кIаник ацукъна, "илиф, илиф, илиф" - лугъуз вичин тарс чириз.

Хабар квез никай гун, хабар са девечидикай. И девечидин къзилар алай деве квахъна, има и деведихъ къекъез и чуълдиз атанай къван. Девечи атана и нехирбандал дуъшуъш хъана, ада салам гана; нехирбанди, тарс чириз, мажал авачирвилай, вичин кыл югъурна. Девечиди идавай жузуна: "Я стха, ваз са деве акунани?" - лагъана. Нехирбанди вичин гъилелди ишаратна, вичиз рахаз кIанзавачирвал къалурна. Девечидиз ада вичиз деве феи пад къалурай хъиз хъана, ам гъа патахъ деведихъ къекъез фена; гъа нехирбанди къалурай патай адаз деве жугъун хъувуна. Девечи гзаф шад хъана, ида вичи-вичик фикирна: "Аквар гъаларай и кас гзаф хъсан, са аламат авай итим я, ада заз деве феи пад къалурна, за адаз са тIимил къзилар тагана хъфейтIа, заз хъсан жедач", - лагъана. Ида са ягълухдик къзилар кутуна, тухвана адаз гана, ахпа вичин рекъе гъат хъувуна. Нехирбан къзилар къахчуна вичин папан патав хтана; ида папаз лагъана: "Ма, паб, къахчу и къзилар, амма къенятдалди харж ая."

Девечи вичин шегъердиз хъфейтIа, ина са гъарай-вургъай ава; ида им вуч хабар я, ина вуч хъанва? - лагъана жузура, идаз жаваб гана: "Бес угърийри пачагъдин хазина атIанва, гъикъван фекъи-фахрадиз эверна килигиз тунатIани, гъич садавайни жагъуриз жезвач." И ван хъайила, девечи тадиз пачагъдин патав фена, ида лагъана: "Пачагъ, вун сагърай, бес флан чкадал ихътин са гзаф хъсан, михъи са итим ала; чир хъайитIа, ви хазина атIайбур гъадаз чир жеда, масадаз чир жедач."

Пачагъди тадиз нехирбандиз эвериз са къуд-вад итим ракъурна. И къузни фекъиди нехирбандиз "бей"

лугъур илиф чирнаваз хъана. Ида, мад и тарцин кIаник атана, "бей, бей, бей" - лугъуз вичин тарс чирзавай. Ибуру атана идаз лагъана: "Бес ваз пачагъди эверзава." Нехирбандиз кичIе хъана, ида вичи-вичик: "Гила зи кIвал чIур хъана, зи балайрин язух хъана." Ада абурувай, садра кIвализ хъфена, вичин папахъ, аялрихъ галаз гуърушмиш хъана фин тIалабна. Ибур вири нехирбандин хуъруъз хтана; нехирбан вичин папахъ, аялрихъ галаз гуърушмиш хъана, ахпа абурухъ галаз пачагъдин патав фена. Пачагъди нехирбан ата-намазди идаз лагъана: "Гъар йисуз угърийри зи хази-на атIуз къзилар чуънуъхзава. Эгер вуна абуру чируртIа, за ваз къзилар гуда, тахъайтIа за ви гардан яда." Нехирбанди гъикъван минетар авунатIани, мад пачагъди идалай гъил къачунач. ИкI хъайила нехирбанди лагъана: "ЯтIа, вуна заз флан чкадал са кума расиз тур, зазни пуд югъ муъглет це." Пачагъ рази хъана, ида са кумани расиз туна, нехирбандиз пуд югъ муъглетни гана.

Нехирбан фена и кумада ацукъна "бей, бей, бей" - лугъуз вичин тарс чириз хъана. Пака экв хъайила, нехирбандиз, вичиз ганвай вахтуникай са югъ фена лугъуз, гзаф пашман хъана ида кIевиз "сад" лагъана, яни са югъ. Угърийри ида вуч ийизватIа акваз чинеба им хуъзвай къван.

Халкъ хвейиди халкъдини хуъда.

Лезги халкъдин мисал.

ИКРАМ ИЙИЗВА

ЯхIур йисуз Яламадин юкъван мектебда муаллимвал авур Бике Агъмедан руш тIвар-ван авай педагог я. КIлар райондин КIур хуъруън машгур несилдикай тир Мирзекъулиеврин хизанда чIехи хъайи ада агъзурралди аялар чирвилерин шегъердиз акъудна. Яргъал йисара Яламадин мектебдиз регъбервал гайи Абдуллетиф Салмановахъ галаз санал умуърдин ва зегъметдин рекъера камар вегъей и къени къилихрин дишегъли пенсиядиз фенватIани, яламавийри адаз гъа-миша гъуърмет ва икрам ийида.

РИКIЕЛ ХУЪХ!

Цийи гафарин формант яз гъерекат тикрар хъун ва ам къулухъ элкъуън къалурдай префикс **хъ-** (**х-**)-дикай агъадихъ галайвал менфят къачуда: **фин** - **хъ-фин**; **хъун** - **хъ-хъун**; **гун** - **х-гун**. Бязи гафара формантдик квай **хъ-** (**х-**) префиксдилай гъейри жуъреба-жуъре дегишвилерни жеда. Месела: **атун** - **х-тун** (**/a/** сес зайиф хъана, акъатзава); **гъун** - **хкун**; къвез - **х-квез**; **ягъун** - **хъ-и-ягъун** ва мсб.

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ...

- Бармакдиз къимет гумир, акъулдиз къимет це.
- Бармак алукулналди никай хъайитIани итим жедач.
- ВацIу чил атIуда, гафуни - итим.
- Авайвал лагъайдан бармакдин патар хкатда.
- Авачирвиликай гъуцарни бизар я.
- Ажал агакъай кицIи иесидин шаламар жакъвада.
- Ажуз ламрал къвед акъахда.
- Ажуз ламрал пуд рипе, йигин шиврел пурун гъебе.

“САМУР” ДИН ДУСТ

Алифов Афер Сабиран хва 1957-йисуз КцIар шегьерда дидедиз хьана. Сиязан шегьерде юкьван мектеб куытыгьна, Азербайжандин Политехник Институт тафаватлувилелди акь-алтIарна. 1984-йисуз ада Ленинградда кандидатвилдин диссертация хвена. Техникадин илимрин кандидат, доцент А.Алифова 26 йис я Азербайжандин Архитектурадинни Эцигунрин Университетда кIвалахиз. 100-дав агакьна илимдин кIвалахрин автор тир

адан регьбервилек кваз 7 касди кандидатвилдин диссертация хвена. А.Алифов докторвилдин диссертация хуыз гьазур хьанва. Адан илимдин ахтармишунар эцигунрин механикади хь галаз алакьалу я.

Афер Алифов чи гзаф алимрилай тафаватлу яз “Самур” газетдик рикI кузвай кас я. Ада ала-тай йисуз хьиз, алай йисузни Тигьир хуьруьн агьалияр патал 20 “Самур” газет кхьенва.

ГАФАЛАГ

Муьрхь	- пас
КьеркьетI	- кфир (инсан)
Тумаж	- обивка
ГатIкIун	- авадрун (таралай емишар)
Хьирхьамар	- тарарал, кьванерал жедай хьчар
Гьуьргьвеш	- яхун хьана якIар куьрс хьайи (инсан)
Техв (дегьредин)	- обух
Тиргь ягьун	- мез-гьвел ягьун
Куз	- бере, хперин ятах
Чахчахар	- жугьун, пару
ЛакIлакI	- никIин куьтен галукь тавуна, я тум вегьин тавуна чIуруз амукай кIус
Гьуьгь авун	- кицIи сарар экьисун
Куьбе	- сижиф, кайма
Агьалар	- самар
Кичегь	- кьилин кIукI
Куьнуь	- чукIул ва мсб. хци ийидай кьван
Риге	- кьилчих (мес: мухан)
Шугьул	- цлан терез, отвес
Руькуьн	- дестек, пая, гьаче
Самбур	- какахьнавай
Хатрут	- тут, спекI

ХЭВƏRLƏR

АКТАУДА БАЗАР ГҮНҮ МƏКТƏBLƏRİ

Артиқ 2 ildir ki, Aktauda ümumtəhsil məktəbləri bazasında bazar günü məktəbləri fəaliyyət göstərir. Həmin məktəblərdə ləzgilər, azərbaycanlılar, gürcülər, almanlar və başqa xalqların nümayəndələri oxuyurlar. Maraqlı haldır ki, bu məktəblərə respublikada böyük maraq var və təkəcə uşaqlar yox, yaşlılar da burada təhsil alırlar. Onlar bazar günü məktəblərində öz ana dillərindən başqa dövlət dilini də öyrənirlər. Qazaxıstan Respublikasının rəhbərliyi bu tipli məktəblərin fəaliyyət göstərməsində maraqlıdır və onlara hamilik edir.

МƏКТƏBLƏRDƏ YENİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ SİSTEMİ

Azərbaycanın ümumtəhsil müəssisələrində yeni qiymətləndirmə sisteminə keçid reallaşır. Təhsil naziri Misir Mərdanov bildirib ki, artıq yeni qiymətləndirmə və monitorinq şöbəsi yaradılır: "Bütün məktəblərdə qiymətləndirmə mərkəzləşdirilmiş qaydada test imtahanı ilə aparılacaq.

Təhsil Nazirliyinin qiymətləndirməsi Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının tətbiq etdiyi sistemdən tamamilə fərqlidir. Komissiyanın qiymətləndirməsi sırf ali məktəblərə qəbul məqsədi daşıyır. Burada 10-11-ci sinifdə oxuyan şagirdlərin sınaq imtahanının nəticələri və yekun qiymətləri nəzərə alınır. Qiymətləndirməni apararkən 11-ci sinifdə oxuyanları ali məktəblərə qəbul imtahanlarına hazırladırlar. Ölkəmizdə müəllim-şagird nisbətinin son 5 ildə 1/10 göstəricisindən 4/8-ə endiyini deyən nazir vurğulayıb ki, balans qorumaq qərara alınıb ki, ali məktəblər istisna olmaqla, təhsil müəssisələrinə müəllim qəbuluna məhdudiyət qoyulsun. Orta məktəblərdə adambaşına maliyyələşmə sistemə keçidin baş tutmamasına gəldikdə isə M.Mərdanov deyib ki, bunun bir çox səbəbləri var: "Əsas səbəblərdən biri Maliyyə Nazirliyinin bu işə gətməsidir. Artıq ali məktəblərdə müstəqil maliyyələşmə üsulunun tətbiqinə başlanılıb. İndi Bakı Dövlət Universiteti, Dövlət İqtisad Universiteti və Neft Akademiyasında bu üsul tətbiq edilir.

Yerdə qalan dövlət ali təhsil ocaqlarında da sözügedən sistem tədricən həyata keçiriləcək. Amma bu üsulun orta məktəblərdə tətbiqindən danışmaq hələ tezdir".

YALAMA ABADLAŞIR

BƏYAZ DAĞLAR

QIŞ SEVİNCİ

"КОРОГЬЛУ" ЛЕЗГИ ЧІАЛАЛ

Республикадин гьилин хатIарин фондуна маракьлу экспонатар гзаф ава. Абурукай садни "Корогьлу" дастандин лезги вариант я. И вариант лезгийрин мецерай кIватIнавай чара-чара чIукарикай туькIуьрнавайди я. Филологиядин илимрин доктор, рагьметлу Мавлуд Ярагьмедова кхьейвал, дастанда гьатнавай кьушмайрин чIехи пай дишегьли сеняткарин яратмишунар я.

"Корогьлу" дастан гьеле 1929-йисуз чап ийидай фикир авайди тир. Анжах вучиз ятIани и кар кьиле фенач ва кьедалди ам акьатнавач.

НАШ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ

По всем вопросам, касающимся газеты "Самур" можно обращаться к нашему представителю в Гусарском районе - Сафарбеку Халёфову.

Тел.: 5-29-15 р.
5-21-92 д.
(850) 611-77-42

ЕЛАН

Bakı şəhəriniin və ətraf qəsəbələrin sakinləri "Samur" qəzetinə abunə yazılmaq üçün "Qaya" mətbuat yayımı firmasına müraciət edə bilərlər.
Telefon: 441-35-33.

Гаф лагьайданди я, кар
- авурданди.

Лезги халкьдин
мисал.

САМУР

Главный редактор
Седает КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.

e-mail:
sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег.№ 78

Индекс: 5581
Тираж: 2000
Заказ: 389
Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"